

milació de *primorós*. Evidentment s'ha partit de la idea que en bon català val més dir *primoter*, però justament *primoter* pressuposa la preexistència de *primorós*, car altrament la *-o-* no s'explicaria (*primater* sí que és formació normal catalana, cf. *ferrater*, *femater*, *regater*, *pescafer*, *llenyafer*, *llibreter* etc.).

Si ve de Montoliu s'explica, per l'enorme desenrotllament que tingué *primoroso* en el S. XVII castellà, on fou mot a la moda, i embafador lloc comú de la literatura dels Ss. XVIII-XIX de què Montoliu s'havia hagut d'enfitar vulgues o no per fer carrera a la universitat castellana de Bna. (on ni això li valgué). Però el cast. *primoroso* no es documenta fins a 1632, en la *Dorotea* de L. de Vega, on és qualificat de «neologisme», amb alguna fletxa contra els culterans decadents que se n'enllaminien; el *DAut.* no el registra fins a mj. S. XVII i en català també es registra en el mateix segle (Lacav., Belv., Lab.); *primorosament* en Lacav., i en el pseudo-Boades, d'alguns anys abans. *AlcM* en dona cites en Genís Aguilà i JMSagarra, escriptors de lèxic nostre, i entre nosaltres era terme d'artistes tradicionals: «lo altar major és tot de escultura *primorosa*, y dorat, ab les imatges de bulto del patró Sant Geroni, y demés, ab igual *primor*», «sent *primorosos* tots los retauls treballats de escultura y dorats ---», B. de Maldà (*Excurs.*, 39, 3).

Pel que fa a *primor* consta en català [mj. S. xv] força abans que en castellà [1590], del ll. *primōres* (coses) de primer ordre; i en català (com en cast.) degué usar-se primer com a només plural, com ho fan tres dels quatre testimonis del mot en el S. xv (*primor* llavors només en un doc. de c. 1465, 'subtileza, subterfugi' «no és tal la *primor* que de lauger no sia entesa», *CoDoACA* xxii, 184), Turrell, Is. de Villena, Ausiàs: «Als naturals ['naturalistes, físics'] no par que fer-se pusquen / molts dels secrets que la deytat s'estoja / ---: / axí *primors* Amor a mi revella / tals que-ls sabents no basten a comprendre, / e quant ho dic, de mos dits me desmenten, / dant a parer que folles coses parle» XVIII, 7e; plural encara en els versos proemials de l'ed. de 1531 del *Spill* de JRoig: «puix més que-ls d'Athenes y tots los d'Itàlia, / manau les nou muses, estrenus poetes, / y ab actes heròics, *primors* molt perfetes / mostrau ab la fúria del aygua Castàlia» (ed. Chabàs, p. 372, 7c).

Fins a quin punt ha pres arrels profundes (pertot com a femení, no cal dir-ho) ho mostra la poesia popular mallorquina i del Princ. (cites de sengles cobles en *AlcM*), i la poesia i fraseologia popular ross.: aquí en les frases la *primú és que*, *quina primú* (pertot pronunciat ben popularment amb *-r-* muda): la *primú és que* --- 'la gràcia, la cosa notable ---' Banyuls de la M.; *kina primú*...! 'quina cosa extraordinària!', 'no és gens estrany', 'és ben natural': de vegades dita irònica i fins hostil, d'altres cops dita en to de simpatia. Ho tinc anotat de molts pobles des del Capcir (Els Angles, 1960) per l'Alt Confient i l'Alt Vallespir fins a la Plana ross. (1959): *el llop*, envejant la grassor del gos, li pregunta com s'ho fa: «Aquí rai —diu lo gos— hi ha pas cap *primor*, / tenes res que de dir

adiu a la muntanya, / on tu i els teus companys viviu tan malament / ---», «coneixes el menjaire tu? —I quina *primó*: és ell matei que m'ho ha après!», Saisset (*Catal. d. R.*, 223; *Vinyes i dones*, 39). *Primorejar* [Lab. 1840]. *Primorat*. *Primorrotet*. *Aprimorar*, *aprimorat*.

Primer [orígens], del ll. PRĪMARIUS 'de primera fila', 'de primer ordre': ha substituït PRĪMUS en les llengües romàniques d'Hispania i Gàllia, i part de Rètia. Ja en un doc. de Guissona-R. del Cidó, de mj. S. XI (abans de 1079): «ke sia en so assemblament de ipso episcopo, si o farà él *primer* <rechulir> aut o rechulirà de Remon Gonball ---; dicat ipso episcopo si pharan els *primers* ipso fromitment, o-l rechulirà de Remon Gonball»; «Donam treves --- a vós Sr. En Poncz --- d'aquest dia tro a Pentacosta *primera* qui ve», treves entre Foix i el bisbe d'Urgell a 1244 (PPujol, *Doc. Vg. Urg.*, 1.13, 1.17, 9.14).

També en les *Homilies* d'Organyà: «Can Nostre Senyor venia en Jherusalem --- lo ceg --- li clamà mercé; mas él no la trobà a la *primera* vegada; e com él començà Nostre Senyor a clamar --- Nostre Senyor li ac mercé --- e él vit sempre», i aquí apareix ja també *primerament*: «Nostre S. dix aquesta paraula per semblant --- *primerament* no entenien los Apòstols de qué Nostre S. o dizie, e ja dixeren --- fes-nos entendre aquesta paraula ---» (4r18, 3r15).

Avui la pronúncia *primé(r)* és general a tot el domini lingüístic, mentre que en llengua d'oc, on la *u* ha sonat sempre com a *ü* francesa, so molt pròxim a la *i*, i més afí a la *p* i la *m*, que la rodegen en aquest mot, *primier* es va alterar en *prümier* en una part del domini ja des d'antic: el gloss. de l'Appel cita *primier* (o *prumieivament*) en *Flamenca*, en Aimeric de Pegulhan i en un text valdès (encara que forma minoritària, car dona *prim-* o *prem-* en el 90 % dels casos), i avui és forma molt general a Gascunya (des de la Vall d'Aran fins més enllà del Gers etc., parallela de *lunac* 'llicac' o *cruvel* 'garbell' molt esteses en general pel domini occità). Des de l'occità aquesta forma degué estendre's antigament a alguns parlars nostres pirinencs: car trobem la *prumera crida* en un doc. de Perpinyà de 1304 (RLR VII, 45); «Memòria fa En G. de Ribes de tot lo cens --- *prumerament* jurà p. d'Armentera e dix ---» (Alart, RLR IV, 59, hi posa *sic*) en el cens de la Vall de Ribes de c. 1283; modernament només sabem que «alguns ho diuen a Santanyí» (BDLC IV, 234; als Llombards, segons *AlcM*, que n'és un agregat); potser en dels antics occitanismes mall. del S. XIII: *LleuresC*, 257-8.

Adverbialment s'ha usat ja d'antic, simplement *primer*, amb caràcter sobretot familiar, si bé amb tendència a quedar estereotipat fins en la llengua literària; originàriament es tractava d'una mera construcció predicativa de l'adjectiu: en el *Tirant* tan poc té, d'ús adverbial, el masculí *primer*, en: «Tirant se fon més *primer* que tots los altres» o «lo rey fon lo *primer* feridor, après tots los altres ---»; com el femení: «La princesa se posà al lit *primera*, e la reyna donà comiat a totes les donzelles» (cites del *DAg.*). Per tant són més aviat